

Ústav etnologie
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

PhDr. Petr Prokopík

Teze disertační práce:

**Antropologická konceptualizace sexuálních
kategorií**

(Anthropological Conceptualisation of Sexual Categories)

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Etnologie

Vedoucí práce:

Doc.PhDr.František Vrhel, CSc.

Praha, 2008

Antropologické studium by se podle mého názoru mělo při interpretaci nesmírně pestrých projevů lidské sexuality snažit vyvarovat redukcionalistickým zkreslení, která přináší biologizující paradigma. Jakožto zásadní atributy biologické podmíněnosti a normativnosti vědeckého vnímání lidské sexuality považují následující kanonické doktríny. 1) Kategorizaci všech lidských bytostí na muže a ženy (sexuální dimorfismus) a následnou kategorizaci na buď normální muže a ženy, nebo abnormální jedince. 2) Vytvoření kategorie normálních sexuálních praktik jakožto pouze těch, které slouží k biologické reprodukci a zároveň vytvoření definice homosexuality a dalších anomálních periferních sexualit. 3) Opodstatnění výše zmíněných kategorizací předpokladem jejich esencialismu a universálnosti.

Za zcela zásadní pro studium sexuality shledávám Foucaultovu dekonstrukci zdánlivě přirozené vědecké kategorie homosexuality a dalších anomálních periferních sexualit. Foucault odhalil zrod evropského pojmu homosexuality jakožto základního kontrastu, který slouží k vymezení „normální“ sexuality. Za primárního iniciátora vzniku této konstrukce určil ekonomický, socio-politický zájem na mocenské kontrole lidské sexuality.

Hlavní problematická zkreslení, ke kterým dochází v transkulturní analýze sexuality, postrádající silné odhodlání po dekonstrukci existujících paradigmat, rozdělují do dvou oblastí, kterým se posléze blíže věnuji: 1) sexuální

dimorfismus a reprodukční paradigma 2) kategorizace homosexuality, přičemž jako podstatný znak u obou těchto oblastí shledávám přesvědčení o jejich esenciální podstatě a universalismu.

Cestou, jakou je snad možné překonat toto biologicky normativní paradigma antropologického studia, může být zavedení kategorií třetího pohlaví a třetího genderu. Zdá se, že nativní klasifikační systémy mohou v některých kulturách reflektovat existenci třetího pohlaví, tedy ani muže ani ženy, zavedením specifické kategorie. Na základě předkládaného kulturního materiálu, zejména na příkladu tzv. „*guevadoche*“ z Dominikánské republiky a „*kwolu-aatmwol*“ z Nové Guineje, se pokouším o teoretické uchopení kategorie třetího pohlaví. Za určující prvek existence konceptu třetího pohlaví shledávám společně s G.Herdtem (1994) předpoklad jeho „*kulturní ontologie*“.

Domnívám se, že koncept třetího pohlaví nám umožňuje lépe uchopit rozdílnost v kulturní odpovědi na výskyt hermafroditismu. Zavedení kategorie třetího pohlaví do transkulturní analýzy sexuálních kategorií navíc umožňuje rozpoznat zcela jedinečné kulturní konfigurace sexuality včetně odlišných modelů mužství a ženství, heterosexuality a homosexuality.

Použití kategorie třetího genderu otevírá možnosti pro jemnější klasifikaci transkulturních forem homoerotických vztahů. Společně s G. Herdtem (1997) hodnotím možnost

kategorizovat rozličné projevy homoerotických vztahů podle jejich organizační struktury na strukturované transformaci genderu, strukturované věkem a strukturované specifickou sociální rolí.

Jako velmi podstatné a inspirativní pro transkulturní kategorizaci sexuality vnímám teoretické odkrytí queer teorie, které shledává sexuální identitu a subjektivitu strukturami mnohonásobně determinovanými, dynamickými a proměnlivými. Zároveň však nemohu souhlasit s pohledem queer teorie na konstrukci sexuální identity jako na boj mezi absolutní asimilací a resistencí. V požadavku na onu „absolutní resistenci“ naopak shledávám projev vlastní normativnosti queer teorie.

Mnohovrstevnost kategorií sexuální identity a sexuální orientace, jejich plasticitu a nestálost podléhající vývoji dokládám na příkladě teoretického konceptu „sexual lifeways“. Pro studium sexuálních kategorizací je podle mého názoru na této teorii inspirativní zejména tázání po vztahu sexuální kategorie a osobnosti.

Pokouším se i o detailnější interpretaci tří v antropologické literatuře dobře známých a často zmiňovaných fenoménů: „two-spirit“ v nativních kulturách Severní Ameriky, „hijra“ v Indii a „rituální homosexuality“ u Sambijů z Nové Guineje. Právě tyto tři příklady jsem si vybral zejména z důvodu relativního bohatství etnografického materiálu a současně také díky jeho dostupnosti. Podstatu kategorie two-

spirit spatřuji ve vzájemné kombinaci tří klíčových oblastí: a, genderové variace; b, nekonvenční specializace v oblasti produkce; c, spirituální agens, který v daných kulturách definuje two-spirit jakožto nábožensko-ekonomické specialisty se specifickou genderovou rolí.

Kulturní kategorii hidžra definuji jako kategorii alternativního pohlaví a genderové role definující a legitimizující alternativní způsob života v rámci kulturní tradice hinduismu. Hidžra jakožto kategorie třetího pohlaví a genderu svou kulturní definicí překračuje klasifikační rozdíly mezi evropskými kategoriemi hermafrodit, transsexuál, homosexuál, transvestit a eunuch.

Diskusí významů a projevů rituální homosexuality v sambijské společnosti docházím k možné interpretaci, která v muži praktikovaném homosexuálním fellatiu a současně v přísném utajení těchto aktivit před ženami shledává snahu sambijských mužů o konstrukci vlastní společenské nadřazenosti nad ženami. Muži díky homosexuálnímu fellatiu v sambijské společnosti drží erotické privilegium jak nad ženami, tak nad mladými chlapci. Konstitučním prvkem kulturní kategorie muže v sambijské kultuře je tak zcela v rozporu s konvenční evropskou představou jeho sekvenční homoerotická, bisexuální a posléze heterosexuální identita.

Interpretace kulturních fenoménů two-spirit, hijra a rituální homosexuality dokládá, jak složitým a těžko řešitelným problémem je konceptualizace těchto jevů v rámci

evropských, konvenčních, biologicky orientovaných kategorizací sexuality. Kategorie jako homosexualita, trasvestitismus, transsexualita a pohlavní inverze se zdají v těchto případech neadekvátní. Představení konceptů třetího pohlaví a třetího genderu se jeví jako vhodný nástroj umožňující jemnější rozlišení a citlivější interpretaci daných jevů v rámci jejich kulturního kontextu. Jakkoliv se tyto nové kategorie samy zdají být spíše těžko uchopitelnými lokálními variacemi, a proto neuniversálními a do jisté míry i nekonsistentními, jejich význam spočívá především ve zpochybnění konvenčních kategorizačních modelů a v možnosti jejich transcendence. Zároveň se zdá, že i definice homosexuality a heterosexuality jakožto pevně daných, statických kategorií, ať už podmíněných biologickou esencí či socio-kulturní konstrukcí, je příliš rigidní a svou malou flexibilitou se nehodí pro popis lidské sexuality, jejíž podstata se jeví daleko komplexnější.

Domnívám se, že antropologické studium sexuality musí stavět na detailní analýze kulturních významů kategorií a symbolů, které aktéři znají, používají, ale zároveň i utvářejí. Neobejde se ani bez analýzy struktury a vztahů mezi jednotlivými složkami kultury, ale ani bez analýzy historického vývoje a subjektivních faktorů jako individuálních motivací, tužeb a vlastních významů vytvářených jednotlivci. Právě individuálním motivacím, touhám a vlastním významům, které vytvářejí jednotlivci, se věnuji ve vlastním

výzkumu zaměřeném na interpretaci vytváření zcela nové sexuální kategorie „Bear“ v rámci gay komunity.

Fenomén medvědího hnutí interpretuji jako kulturní prosazení možnosti přijetí identity alternativní k identitě muže a gaye. Potencionálním příjemcům medvědí identity je společná pozice dvojitých outsiderů jak ve většinové společnosti, tak v menšinové gay komunitě. Jejich vzhled není sexy, jejich povahové rysy neodpovídají běžné podobě ani maskulinního muže ani gaye, objekt jejich erotické touhy je neobvyklý a „divný“. Okamžitá percepce medvědí identity krátce po jejím objevení je projevem touhy po společenském potvrzení a ocenění mě samotného, mého vzhledu, mých povahových rysů a popřípadě i mé erotické touhy. Přijetí medvědí identity a vstup do medvědí komunity otevírá outsiderům možnost naplnění jejich touhy po sociálním štěstím. Jejich fyzický vzhled se stává sexuální ikonou, jejich osobnost kombinující povahové rysy maskulinního muže, gaye i ženy je podporována a oceňována a objekt jejich sexuální touhy se stává normálním a většinově sdíleným.

S přijetím této alternativní identity souvisí nejenom vyhledávání prezentací, které ji reflektují a potvrzují, ale i snaha o vytvoření komunity, jejíž jsem plnohodnotným členem, nikoliv „outsider“, komunity, která potvrzuje moji identitu, oceňuje mě i hodnoty, které zastávám a umožňuje mi kontakt se stejně se identifikujícími. Roli těchto komunit plní jak na celosvětové, tak na lokální úrovni zakládané medvědí

instituce. Lokální medvědí skupiny mohou být díky přímému vlivu sexuálních, politických i komerčních motivací a očekávání svých členů organizacemi, které vytváří alternativní příležitosti pro sexuální kontakt; místy společenského setkávání a vzájemné podpory; platformou, která formuluje alternativní politický postoj a životní filosofii; i alternativním komerčním prostorem zacíleným na specifickou komunitu.

Celosvětové instituce jako internetové stránky a jiná média jsou hlavním komunikačním nástrojem a také institucemi, které identifikují a institucionalizují prvky medvědí symbolické moci a vytváří pocit celosvětové komunity, jejíž konkrétní, žitá zkušenost je vystavěna na existenci osobních kontaktů a vazeb.

Medvědí identita se stává alternativní sexuální kategorií, která soupeří s paralelně existujícími kulturními kategoriemi gay a muž, čímž přesahuje sféru gay komunity. Kategorie medvěd se stále vytváří, je modelována svými nositeli, jejich představami a akcemi. Vlivem postojů a očekávání svých nositelů je pod tlakem dvou protichůdných tendencí. Z jedné strany je vnímána jako široce otevřená alternativní kategorie muže a gaye, sdružující outsidersy nevyhovující většinovým normám. Z druhé strany je svými nositeli formována do podoby normativní kategorie, která definuje exklusivní skupinu „krásných“ a „opravdových“ vlastníků specifických znaků, které její nositelé považují za eroticky přitažlivé a ideální.

Zdá se, že různé lidské společnosti občas mohou vytvořit specifickou alternativní sexuální kategorii pro jedince, kteří z nejrůznějších důvodů nevyhovují konvenčním normám. V případě nativních kultur Ameriky byla takovouto možností instituce „two-spirit“, která definovala alternativní společenskou roli v rámci každé komunity určenou exklusivně pouze jednotlivcům a to pravděpodobně na základě jejich vlastní volby. V některých kulturách je jedincům s prvky pohlavní obojetnosti připsána kulturní kategorie třetího pohlaví (například novoguinejský „kwolu-aatmwol“ a dominikánský „guavedoche“) se specifickou sadou kulturních představ o svébytném sociálním vývoji, statutu a původu. Tento triadický systém umožňuje existenci pohlavní obojetnosti jako konstituční kategorie.

Hinduistická kategorie hidžra poté otevírá možnost existence celé specifické komunity v rámci hinduistické společnosti a zároveň kombinuje možnosti jejího přijetí jak na základě vlastní volby, tak společenské askribce. Kategorie hidžra je určena jedincům, kteří z mnoha důvodů nemohou či nechtějí naplnit svá a společenská očekávání o plnohodnotném životě normativního muže a dává jim legitimní životní alternativu naplněnou participací na životě v alternativní komunitě.

Podobně bychom mohli hovořit i o vzniku sexuální kategorie „bear“. Většinová společnost umožnila některým jedincům, kteří byli outsidersy ve světě konvenčních norem a hodnot, vytvořit

vlastní alternativní prostor. Prostor, ve kterém se mohou cítit jako nositelé hodnot, vlastníci symbolické moci. Kategorie „bear“ představuje identitu, jež přetváří roli několikanásobného outsidera v alternativní společenskou roli vlastníka symbolické moci a prezentuje novou sexuální kategorii, která je svébytnou, alternativní formou identity muže a gaye. Přijetí medvědí identity a vytvoření nové variantní sexuální kategorie je projevem touhy po naplnění sociálního štěstí - po společenském potvrzení a ocenění a po neplnění erotické touhy.

Do jaké míry je možné hovořit o těchto sexuálních kategoriích jako o kategoriích alternativních, záleží na emickém pohledu dané společnosti, nikoliv na etické kategorizaci z pozice evropských norem. Z pohledu evropského se jeví rituální homosexualita sambijských mužů jako výjimečný a naprosto neobvyklý prvek v sexuálním vývoji muže. Zcela v rozporu s evropskou představou je však v rámci sambijské kultury sekvenční homoerotické, bisexuální a posléze heterosexuální chování a s ním spojená identita plně konvenčním konstitučním prvkem kulturní kategorie muže.

Antropologie by měla vlastnit teoretické nástroje, které jí umožní tyto z jistého pohledu neobvyklé sexuální kategorie popsat a interpretovat bez použití biologizující a etnocentrické redukce.

V textu uvedené odkazy:

Herdt, G., ed. (1994): *Third Sex, Third Gender, Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*. New York: Zone Books.

Herdt, G. (1997): *Same Sex. Different Cultures. Exploring Gay and Lesbian Lives*. Boulder Colorado: Westview Press.